

mokrati. De forkluder sammenhengen mellom styring og ansvar. Tre år senere ble Steen valgt til formann i Arbeiderpartiet, med Odvar Nordli som partiets statsministerkandidat. De ble snart stilt overfor en inspirerende oppgave. Kommunevalg stod for døren, og Norsk Rikskringkasting bragte et viktig innslag inn i valgkampen i form av en utspørring av de forskjellige partiers ledere i Fjernsynet. "Den nye partiledelsen gikk med entusiasme inn i valgkampen". (Reiulf Steen: *Der hjertet banker: Bilder fra et liv*. Oslo 1986, s206). Det streifer åpenbart ikke forfatteren at her kan være noen motsetning til hva han skrev tidligere (s 164) om folkeavstemninger, ja det streifer ham heller ikke når han kommer til valgkampen i 1979. Odvar Nordli var blitt statsminister og la vekt på at det var kommune- og fylkestingsvalg vi skulle ha. Valget måtte ikke bli "noen folkeavstemning om regjeringens politikk", siterer Steen (s231). Han er høyst uenig. Dette gjorde det umulig på sentralt hold å få til noen forberedelser og drøftinger om strategien i valgkampen. "Vi kunne selvsagt sitte på partikontoret og klemme ut ideer. Uten regjeringen i ryggen ble det mye formålsløst tankespinn. Partikontoret konsentrerte seg om de organisatoriske forberedelser til valgkampen. Valgkampstarten skulle gjennomføres med spesialtog fra Oslo til Trondheim med regjering, partiledelse og LO-ledelse om bord . . ." osv. Men det var ikke tilstrekkelig uten et gjennomtenkt og planlagt emne for hele kampanjen. Valget gikk dårlig for Arbeiderpartiet.

På en måte har Reiulf Steen utvilsomt rett. Når først Fjernsyn og riksdokumenter stiller et landsomfattende valg i brennpunktet, må alle partier innstille seg på et rikspolitisk oppgjør. Vi ser da også i år at de alle styrker sin sentrale organisasjon foran høstens "folkeavstemning om regjeringspolitikken". Men en slik sentralisering er vel nærmest det motsatte av hva som skulle være dette valgets funksjon. Det kalles fortsatt et kommune- og fylkestingsvalg. Og den innfløyte partistillingen på Stortinget vil det ikke kunne forandre. Den må Norge leve med til 1989.

Valget den 14. september 1987 får med andre ord først og fremst en Gallup-funksjon. Det blir en grundlig, pålitelig og landsomfattende opinionsmåling, en oppklaringsrunde som vil gjøre det tydelig hva folket mener om den da sittende mindretallsregjering. For rikspolitikerens taktiske beregninger i en uklar parlamentarisk situasjon kan dette utvilsomt være en fordel. Men dermed forkludres sammenhengen mellom styring og ansvar. Det som bestemmer sammensetningen av kommunestyrene i de neste fire år, blir ikke om lokale politikere har stelt godt eller dårlig med lokale saker. Velgerne oppfordres i første rekke til å gi uttrykk for hvordan de bedømmer håndteringen av rikspolitikken. Likevel vil utfallet ingen følger få for stillingen på Stortinget. Det blir lokalpoliti-

kerne som får merke følgene. Mange av dem vil nok føle seg omtrent som hovedpersonen i et gammelt dikt vi leste på skolen: en baker som ble straffet for hva smeden hadde begått.

Sten Sparre Nilson

SOM – En institusjonsbasert enkätundersökning

Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg har en lång tradition i fråga om massmedie- och opinionsforskning. Jörgen Westerstål och Bo Särilvik genomförde redan i mitten av 1950-talet intervjuundersökningar om tidningsval och partival. Verksamheten har under senare decennier förts vidare och utvecklats. Valforskningen har t ex expanderat kraftigt och omfattar numera inte bara väljarstudier utan också studier av massmediernas, partiernas och riksdagsmännens insatser vid valen. Samtidigt har massmedieforskningen vuxit fram som ett eget huvudområde. Sedan slutet av 1970-talet genomför forskningsprogrammet *Dagspresskollegiet* regelbundna studier av hur människor tar del av dagspress, radio och TV, om trovärdighet hos olika medier och om journalistikens innehåll. Under början av 1980-talet har medieforskningen vidgats till att omfatta studier av masskommunikationer som ett allmänt kulturfenomen. Numera finns vid institutionen även en särskild professur i massmedieforskning och en avdelning för masskommunikation.

Statsvetenskapliga institutionen har kännetecknats av en empirisk inriktning på sin forskning. Den faktiska undersökningsverksamheten har samtidigt varit splittrad med ett relativt blygsamt samarbete mellan de olika projektens datainsamlingar. Mot denna bakgrund har det sedan länge funnits funderingar om en samordning mellan de skilda undersökningsinsatserna i syfte att skapa en korsbefruktning mellan olika projekt och att dessutom erhålla vissa samordningsvinster. Med institutionens samlade forskningsresurser i ryggen skulle det också vara möjligt att få till stånd regelbundna undersökningar och inte behöva bli beroende av att göra datainsamlingar vid vissa särskilda tidpunkter, under vissa kampanjer eller under t ex enbart valår.

SOM 86

Med hänsyn till det redovisade syftet togs våren 1986 initiativet till ett första försök med en för statsvetenskapliga institutionen gemensam datainsamling. Initiativet kom från de forskningsansvariga inom valforskningsprogrammet respektive masskommunikationsforskningen, vilka båda hade ett särskilt intresse i att åstadkomma

löpande undersökningar. En inbjudan till medverkan gick ut till samtliga forskningsprojekt inom institutionen, både masskommunikation och statskunskap. Det visade sig finnas ett stort intresse för en gemensam studie av detta slag.

På grundval av det dokumenterade intresset formades projektet SOM '86. SOM är en förkortning av undersökningens projektnamn *Samhälle Opinion Massmedia*. SOM började planeras under sommarn 1986. En ledningsgrupp tillsattes genom undertecknade. Forskningsassistent Bo Reimer från Avdelningen för masskommunikation anställdes på femtedelstid för att hålla i undersökningsadministrationen.

Enkätundersökning

Utgångspunkten för SOM '86 var att undersökningen skulle vara baserad på ett tillräckligt stort urval för att tillåta tämligen detaljerade analyser samt att kostnaderna skulle ligga på en rimlig nivå så att det skulle bli ekonomiskt möjligt att eventuellt fortsätta med regelbundet återkommande SOM-undersökningar. Med dessa krav blev det naturligt att främst överväga enkäter som datainsamlingsmetod.

Erfarenheten av enkätmetodik finns sedan länge vid statsvetenskapliga institutionen. Dagspresskollegiet använder postenkäter för sina lokala läsarundersökningar, liksom förvaltningsforskningen arbetat med enkäter i flera lokala kommunstudier. Institutionen har även haft kontakter med undersökningsorganisationer som Testologen och Forskningsgruppen för Samhälls- och Informationsstudier (FSI, Torsten Österman) samt Stiftelsen för opinionsstudier (Sten Hultgren) vilka alla anser sig ha goda erfarenheter av enkätmetodik. Med hänsyn till detta beslöts att SOM '86 skulle genomföras genom en enkät.

En andra fråga var om SOM skulle genomföras helt i institutionens regi på det sätt som Dagspresskollegiet och förvaltningsforskningen gjort med sina studier. Detta bedömdes bli alltför resurskrävande, åtminstone för en första SOM-enkät. Istället togs offerter in från flera professionella undersökningsorganisationer. Vi stannade till slut för Statistiska Centralbyrån. Konstruktion och utformning av själva frågeformuläret gjordes dock av de deltagande projekten och koordinerades av SOM:s ledningsgrupp. Också själva datainsamlingen skedde i nära samverkan med SOM-gruppen i Göteborg.

Undersökningsuppläggning

Det totala urvalet för SOM '86 bestämdes till 2 500 personer, baserade på ett slumpmässigt urval av alla svenskar mellan 14 och 75 år.

Tidsplanen lades upp så att undersökningen skulle gå i

fäkt den 15 oktober 1986 samt ligga ute till början av december. Under denna tid skulle tre skriftliga påminnelser göras. Slutrapport och frekvenstabeller planerades till februari 1987.

Deltagande projekt

Totalt deltog åtta forskningsprojekt i SOM '86, representerande olika delar av statsvetenskapliga institutionens forskning. Från *statskunskap* deltog:

- Valforskningsprogrammet (Sören Holmberg)
- Kärnkraftsprogrammet (Sören Holmberg)
- Svensk säkerhetspolitik (Rutger Lindahl)
- Tjernobyprojektet (Jörgen Westerståhl)
- Förvaltningsforskningen (Lars Strömberg)

Från Avdelningen för *masskommunikation* deltog:

- Dagspresskollegiet (Lennart Weibull)
- Internaliserad kultur (Bo Reimer)
- Medieprojektet (Lennart Weibull)

Till detta kom ett doktorandprojekt om *opinioner i mellanösternkonflikten*, vilket fick delta utan kostnad med hänsyn till SOM:s syfte att även kunna fungera som en del av institutionens forskarutbildning.

De olika projekten medverkade med olika antal frågor. Bakgrundsfrågorna utarbetades gemensamt. Totalt kom frågeformuläret att omfatta ca 70 frågor med totalt ca 300 alternativ.

Undersökningens utfall

Enkätundersökningar i Sverige brukar normalt ge en svarsfrekvens mellan 65 och 75 procent beroende på typen av svarspersoner, geografiska områden, omfattning av frågeformulär samt undersökningens frågeområden. SOM '86 resulterade i en svarsfrekvens på 68 procent av nettourvalet. Procenttalet är då beräknat på totalurvalet exklusive de bortdefinierade. Några vägningar eller motsvarande har inte räknats in.

Resultatet bedömdes vara fullt acceptabelt. Undersökningen fortsattes dock med uppföljande telefonintervjuer som begränsades till ett urval centrala frågor. Härigenom nåddes en svarsfrekvens på 77 procent. Preliminära metodstudier pekar emellertid på att telefonintervjuerna, i varje fall för åsiktsfrågor, är något tveksamma att väga in i datamaterialet som helhet, eftersom frågesituationerna skiljer sig åt. En pågående ytterligare analys av metodfrågorna som ett led i institutionens löpande metodforskning.

Analysen av datamaterialets representativitet ger överlag positiva resultat. Exempelvis visar sig utfallet av frågan om partival 1985 i huvudsak överensstämma med valresultatet. Vi fick, som oftast varit fallet i valundersökningarna (dock inte i valundersökningen 1985), en viss överrepresentation av socialdemokratiska väljare

(+ 2,8 procent) och en viss underrepresentation av flygelpartiernas väljare – vpk (-0,7 procent) och m (-1 procent). Allmänt gäller att på de punkter där undersökningen kunnat jämföras med andra studier (mediestudier, opinionsstudier, bakgrundsdata) är resultaten anmärkningsvärt lika. Exempelvis är andelen tidningsprenumeranter 78 procent både i Testologens Sverige-NU-undersökning och i SOM '86. Vidare fångade SOM '86 upp miljöpartiets uppgång under 1986/87: partiet fick i SOM '86 ett opinionsstöd på ca sex procent.

Framtiden för SOM

SOM '86 genomfördes helt enligt tidsplanen. Genom imponerande arbetsinsatser av SCB under slutfasen kunde i stort sett allt material stansas och redovisas i rådata före julen 1986. Vid institutionen genomfördes sedan vissa specialkodningar bl a av tidningstitlar och yrkeskategorier. En metodrapport redovisades i februari 1987 och i april hölls ett gemensamt utvärderingsseminarium med samtliga deltagande projekt.

Erfarenheterna som redovisades vid metodseminariet var överlag mycket goda. På de punkter där jämförelser kunnat göras med andra studier var överensstämmelsen hög. De analyser som genomförts ansågs allmänt ha givit mycket intressanta resultat.

Mot bakgrund av utvärderingen beslöts att genomföra även en SOM '87 hösten 1987 med i princip samma uppläggning och med i huvudsak samma projekt som deltagare. Den viktigaste skillnaden är dock att SOM '87 kommer att både administreras och praktiskt genomfö-

ras från statsvetenskapliga institutionen. Detta bedöms kunna leda till att kostnaderna kan hållas ytterligare nere. Med tanke på institutionens forskningsprofil bestämdes samtidigt att det även skall göras en SOM '88, vilken således kommer gå i fält en dryg månad efter valet 1988. Vår förhoppning är att det även fortsättningsvis skall kunna genomföras en SOM-enkät varje år.

Kostnader

SOM '86 kom att kosta totalt omkring 200 000 kronor. De deltagande projekten satte in mellan 10 000 och 60 000 kronor, beroende på antalet frågor. Förutom de egna frågorna gav beloppet rätt till utnyttjande av de gemensamma bakgrundsfrågorna.

För SOM '87 förutses en kostnad på i huvudsak samma nivå. Nivån påverkas dock något av hur många projekt som deltar. Tills vidare är deltagandet begränsat till projekt som godkänts av statsvetenskapliga institutionens nämnd för forskning och forskarutbildning.

Man kan givetvis diskutera hur mycket resurser en forskningsinstitution skall sätta av för en regelbundet återkommande datainsamling av detta slag. Det är dock vår grundläggande uppfattning att det just är detta slag av tidsserier som på sikt kommer att tillföra samhällsforskningen dess mest värdefulla material. Mot denna bakgrund anser vi sådana studier vara alltför viktiga för att helt överlätas på de kommersiella undersökningsföretagen.

Sören Holmberg Lennart Weibull